

ОЛЬГА
КОБИЛЯНСЬКА

Через кладку

Книга 1

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2021

ЧЕРЕЗ КЛАДКУ

I

Я всіх знав отих, про котрих буду писати, старших і молодших, жінок і мужчин; ба одна часть їх мешкала навіть в домі моїх родичів, в горах, у невеликім місті. К., саме в роках, як вступив я в державну службу практикуючи і жив враз з родичами. З того часу, а мав я тоді 25 років, — походили якраз ті знайомства, про котрі хочу писати. Не тому, щоб з моїх записок вийшов якийсь закінчений роман або новомодна повість, а так, — щоб вдоволити самого себе.

Я чую хвилинами свою душевну самоту, мов щось живе. Чую, як вона лізе на мене, вимагає, випрохує щось від мене, а далі бере верх наді мною. Іноді переловлю себе на тім, що вона посунула свій вплив на мене так далеко, що відбирає мені право мови, — і через те став я поза моїм урядом¹ маломовним, а товариші й колеги зробили з мене чудака!

* * *

Я не жонатий. Живу один лиш з матір'ю своєю. Становисько в мене гарне, є і маєток, проте я не женився. Замолоду не було як, а тепер... ет!.. що значить «тепер»?

¹ Уряд — урядова служба, заняття на службі.

Однак це поки що не належить до моїх записок. Я про інших хочу писати, цілком спокійно... цілком так, як буде мені приказувати настрій. І я цікавий, що з того вийде, до чого може допровадити чоловіка самота. Буду прости свою білу вовну, доки схочу сам. Щоденник з молодих літ у мене є (в мені ж бо, як запевняли мене вже замолоду, літератська жилка (по кім?!)); отже, я зібрав оцей матеріал, себто щоденник, нотатки, листи і т. ін., і буду писати.

Вриваючи тут і там, може часом і з паузами цілих років, але що постановив... доведу до кінця. А який кінець моєї життєвої повісті буде, я ще сам не знаю, бо не я, а життя зложить його...

* * *

У мене урядження старосвітське, бо ще від родичів, але воно відповідне до мене і стоїть в гармонії й рівновазі з моєю особою, з котрої дише, може, дещо також вже старосвітством. Але мені «старосвітство» подобається. Воно має в собі щось успокоююче, щось поетичне, добре. Нагадує лагідне обличчя матерів, журливість і старанність батьків, якоюсь поезією перетканий світ і щось — безжурне. Так відчуваю бодай я старосвітськість.

У мене й музика в хаті старосвітська. А знаєте яка? Не голосна, як, може, ви собі те уявляєте, а спокійна, така, що мов шовком розпливається по душі — і губиться мріями.

Я сказав — я не жонатий. Становисько в мене гарне, але проте я не женився. Жінки не мають розуміння супокою, розуміють інакше супокій, як ми, чоловіки, — особливо ті, модерністичним духом перейняті. Навіть згадка про них вже баламутить мене в гадках. Вже стає, напр., перед душею вона, хоч ніби без претензій. Але ось... вже бачу її молоді очі (вони вже з уроди такі в неї) і її білі руки, бачу,

як гарно укладається її сукня коло її постаті... як вона її збирає... а часом, як в суперечці зі мною — уступає мені. Не словом — лиш мовчанням і поглядом, і те мене денервує, зворушує, її консеквенція нечувана, до того вона «гербова».

Чи я старий? (Тридцять п'ять). Чорт знає. Про мене кажуть товариші, що я ще цікавий мужчина... що не одна сімнадцятилітня...

Ні. Не буду більш нині писати. Накрутив собі свій великий старосвітський стінний годинник, що мені ще по дідові-владиці остався, і слухаю його ніжну музику, що настроює мрійно й відволікає від усього голосного, болючого, негармонійного, а думками лину туди, де було гарно, де не шарпало душу обов'язками всякого роду, а було повно молодечої поезії і віри там...

* * *

Дарма! — те, що звемо «будучністю», вилізає, виростає проти моєї волі з моєї минувшості, укладається приманчивими формами в будуче і глузує з мене... ет!

* * *

Моє становисько вимагає стільки праці й енергії, споживає стільки з мого єства, моїх ліпших нервів і почувань, з могого мозку, тупить тонкість, — що те, про що хочеться мені писати, має бути для мене ліком, має бути, як захована дорогоцінність, що має мене успокоювати і гарне минуле, себто мою молодість, пригадувати. Хотів би я, щоб воно вийшло просте, рівне, правдиве, викінчене, як різьбярська праця, а не як композиція неспокійних нервів. Попробую. Так.

Мене змучило й невдоволило ще (з винятком поодиноких хвилин) моє дотеперішнє життя. Обдерло з усіх надій,

з усіх мрій, скарбів моїх. Те, що лишилося ще в мені, жадне лише спокою, гармонії і поезії. Чи повірив би хто мені, що я, не такий вже молодий мужчина, тверезий в своїм заводі¹, бажаю ще поезії від життя?

Любові? — питає якийсь внутрішній голос в мені, мов зі споду душі, але я заперечую тому. І вона (одна й друга) обманлива. Запхалася десь за виховавчиню й ніби втонула. Але вони не тонуть, бо дно назад їх викидає; але я вертаю назад до любові.

То — дитяча хвороба, котра і в старшому віці людей навідує та доводить до того, що чоловік набирається сам перед собою сорому. Вона гарна в розцвіті, гарна до фази поцілуя... а там — переминяється, як весна в літо, літо в осінь, осінь в зиму, — і кінець. Така. Але мені що? Мені добре з моїм дозрілим супокоем, з моїм осіннім почуванням, — і більше не кажу й не хочу нічого. Слухаю в своїй хаті, де царює моя мати, старосвітську музику, а далі — ніщо мене не обходить.

* * *

Знаєте ви білі рожі? Ті звичайні, не окулізовані, котрих листки ані не улискуються, ані не колють, а так собі — звичайні, матові з виду. Ті білі звичайні рожі (уважайте) виростають великими корчами, і цвіт їх досить повний. Листочки цвіту білі, і лиш серединою, звідки розпочинають розгортатися, ніби — кажу «ніби» — вони мов мріють рожевістю. Але то не значно. І не в тім річ, бо помимо того все ж таки білі рожі. Білі — від початку аж до кінця свого. А головна їх чудова прикмета (я б сказав — вони гербові), — це їх запах. Запах, що викликає в душі мрії, шматок того, що зветься звичайним словом — рай, спомини з мо-

¹ Завід—професія.

лодих щасливих літ і всяких образів з колишнім гарним, зібраним в одну хвилину.

Я лиш кажу.

Головна їх чудова прикмета — це їх запах. Якби можна описати запах, я б його описав. Тепер червень, саме дві такі рожі стоять біля мене, — і пахнуть, чарують...

Та дарма.

Запах тих рож — це те саме, що хвилеве почуття щастя. Зловиш його? Здержиш? Ніколи! Він один не дається спіймати, як те щастя, що існує лиш хвилинами — в нервах і настрою. Та проте, щоб мене добре зрозуміти, зірвіть ті лиш в черені цвітучі білі звичайні (запахом — гербові!) рожі й поставте їх окремо від блискучих, пишних, окулізованих в панських садах цвітучих рож, а відтак впивайтесь запахом всіх... а на кінець лишіть собі білу звичайну... я все кажу — гербову рожу.

Вона виростає в звичайних садах корчами, в людей, що не мають можливості ні спроваджувати окулізованих рож, ні займатися взагалі багато плеканням цвітів, а пильнують більше здорову ярину.

Мої «білі рожі» — самі виховуються. На зиму загартовані самі собою, вижидають у мрійному пів сні між стужею й сонцем наближення весни. А коли наступить червень, вони цвітуть... Гей, як цвітуть, процвітають вони! аж зчудуєшся тою несподіваною силою. Садять так багато з-поміж зеленого свого листя білого цвіту, неначеб не мали вже більше дожити другої весни, — дають з себе все, що мають. Одна молода залюблена дівчина, вічно розмріяна, неначе кам'яніла з якоїсь розкоші коло тих рож, що цвіли в червні... Дивилася поважними очима на них, упоювалася їх запахом і, усміхаючись, несвідомо говорила сама собі:

— Я щаслива!..

Чуєте? Щаслива!

О, як люблю я ті ніжні, чутливі молоді істоти?.. Як люблю я ті звичайні, білі, загартовані, в червні цвітучі, білі, не окулізовані рожі!..

* * *

Так.

А все ж таки я ще не такий старий, щоб не пригадати всього, що цікавило й правило мною в моїй молодості, почавши від фахових студій аж до «національної роботи». Тоді... Тоді, як був я ще в академії, як належав до різних товариств, ходив гордий, мов князь, з лентою на грудях, співав, захоплювався, агітував, покликував до бою й ненависті, ораторствував, де б не лучилось, вогненними барвами й малював, вкладаючи все своє я в «будучність», вірив і присягався в ідеї — і був молодий. Безконечно молодий.

* * *

Як сказав — я родом з гір, з невеликого міста.

Дім моїх родичів звертав на себе увагу. Не тим, щоб був особливо гарний, а тим, що відсувався від дороги, мав перед фронтом чудовий зільник і невеликий, взірцево заложений сад, котрий припирав до дороги, що була разом і головною дорогою цього міста. Хто до нас звертався, мусив вперед конче цей садок перейти, щоб дістатись до хати. Стіни хати завжди біленько побілені і, до сонця улискуючися, взірцево чисті вікна ясніли приманчиво з-поміж дерев до переходячих дорогою й придбали хаті характер якоїсь ідилії.

Сусідній дім, що був також власністю моїх родичів, задля чого головно уходив мій батько в декого за багача,

притикав до нашого обійстя великим гарним садом і діливсь від нас лиш невисокими білими штахетами. Не був він захищений від дороги в своїм саді, як наше мешкання, а навпаки — присунувся ближче до неї. Та зате мав він з східної сторони і до нашої хати звернену велику гарну скляну веранду, на котру завидували батькові не одні властители домів невеликого міста, називаючи її «попівською мошонкою», — що, мовляв, вона притягала найзаможніших, а взглядно найзначніших мешканців, котрі добре або щонайменше дуже точно платили.

Дім той був високо підмурований, і через те сходилося з веранди сходами в сад, котрий, як споминав я повище, притикав до нашого. О, той сад! Широкий, з старими овочевими деревами, перетиканий гарними рівними стежками й одною довжезною алеєю, що вела з веранди просто до невеликого павільйону, поставленого в глибині саду; а коло нього високі тополі, що вночі з-поміж овочевих дерев, мов справдішні сторожі, у висоту вганялися...

В тім домі мешкав один з найвищих урядовців малого міста з родиною, — з роду гербовий, і котрому на ім'я було Н. Обринський.

Були це люди поважні, інтелігентні і працьовиті, що держалися здалека від веселішої часті мешканців міста, а дбали більше про виховання своїх дітей і про те — як висловлявся перед своїми найближчими друзями батько Обринський, — щоб, на випадок його смерті, не було між дітьми злиднів і неладу.

Кілька разів в рік бачено паню Обринську в церкві, і то, звичайно, з кінцем року, відтак на Благовіщення і в т. ін. улюблені нею святочні дні.

Коли йшла вулицею, їй кланялися всі. Не тим, щоб була, може, краще або багатше одіта від других видніших

дам міста, а радше тому, що уходила за взірцеву матір, походила, як казали, з «доброго дому» і визначалась великою чеснотою й добротою серця. Йшла рівною, поважною ходою, а заразом якось скромно... З лиця поважна, а поми-мо того чимось молода, дякувала всім, що кланялися їй, милим і ніжним усміхом...

Батько Обринський і мати були більше, так сказати, до землі прив'язані люди, особливо він визначався практичним і невстрашимим розумом. А зате діти їх, сини й доньки, були якись полохливі, з нахилом чи не до артизму, і як мені тоді видалось, замкненої, недоступної, зарозумілої вдачі, за винятком одної доньки. Через що мали вони бути зарозумілі, я не знав, і ніколи не мав спосібності вислідити те. Старші два сини могли бути моїми товаришами, одна-че — не були ними, особливо спочатку. А дві доньки були чудного закрою.

Старша, що була голосна¹ красуня й припадала мені до вподоби, була дика й горда, і займалась чи не виключно музикою. Рідко коли вдавалось мені заплутати її в довшу розмову. Вона червоніла, мішалась... відповідала сухо й зворушено й уходила. Пізнавши її, я мав двадцять п'ять років, і хоча ніколи не думав поважно про женячку... то при її виді не раз насувалась мені гадка, що «з цією я б готов і оженитись, наколи б мене полюбила». Але що до того не приходило, я перестав цілком нею ближче займатися.

* * *

Молодша була інша.

Не менше поважна, як її полохлива сестра, вона займалася живо «жіночою квестією»², мріяла про цілковиту са-

¹ Голосна — відома.

² Квестія—питання.

мостійність й ігнорувала, чи не з тієї причини, мужчин до нечемності. Sancta simplicitas!¹ думав я іноді про ледве чи навіть вісімнадцятилітню емансипантку, що, як оповідано мені, раз на все заперечувала вищість мужчини над жінкою, скидаючись² навіть в деяких хвиликах і опіки братів, що обох сестер майже обожали.

— Чому не були ви оноді на вечірку? — спитав я її одного разу з нашого зільника, спираючись коло білих штахет, за котрими в своєму саді стояла вона і з найбільшим спокоєм з наймолодшим братом, хлопчиною, може, 12–13 літнім, заїдала порічки.

— Бо не мала охоти, — відповіла вона, не поглянувши на мене і вкладаючи в уста китицю червоних гарних порічок.

— То жалуйте. Ми чудово бавилися. Не оповідала вам ваша сестра? Вона чи не найбільш з усіх паннів гуляла³.

— Нехай гуляє, — відповіла. — Вона любить гуляти. А я не хочу. Впрочім, і не знати, з ким могла би я там гуляти! — додала, все ще не підводячи очей до мене, неначе сама до себе говорила. — Як нас кілька дівчат зійдеться, ми дуже добре між собою бавимосся. А найліпше люблю з панною О. К. гуляти. Але тепер її тут нема. Виїхала до кривних, а відти пізніше за границю.

Я поглянувши на неї зчудовано.

— Як то, — опитав, — не було з ким гуляти? А мужчини для чого? Хіба на те, щоб, як кажуть, панни між собою самі гуляли? Невже ж це правда, панно Маню, що про вас говорять?

Вона глянула перелякано на мене.

¹ Свята простота (лат.).

² Скидатися—відмовлятися.

³ Гуляти—танцювати.

— Що говорять? — спитала.

— Що ви не любите мужчин і завзята емансипантка.

Вона всміхнулась, а відтак, мов опам'ятавшись, додала сухо й звисока:

— Завзята я? — ні... але...

— Але... панно Маню, не любите мужчин?

Вона знов глянула на мене гарними молодими, майже дитячими очима і сказала, обійшовши перше питання:

— Танець люблю... навіть дуже люблю...

— Може, найліпше навіть solo¹ гуляти?

Вона поглянула на мене, але знов, як перше, трохи згорда, мов караючи мене за іронію, і не відповівши нічого, почала наново пильно порічки збирати, причім погладдила свого малого брата мовчки по голівці.

— А я ще колись з вами погуляю... — зачепив я її, стараючись заглянути в її гарні очі, котрих вона консеквентне не піднімала, неначе в тій хвилині зв'язувала грубий вузол. Вона не обзивалася.

— Панно Маню! Ви гніваєтесь на мене? — спитав я спокійно, між тим коли в мені, бог зна чому, почало варитись. — Може, тому, що я сказав, що колись погуляємо?

Мовчання.

Вона набрала повний рот порічок і почала їх преспокійно заїдати, між тим коли малий її брат, обернувшись до мене, поглянув мені допитливо в очі.

Я перехилився до нього.

— Чи твоя оця сестричка, — спитав я його, — відповідала тобі, як ти її про що питаєш? Ти, здається, також мужчина, хоч поки що маленький ще герой.

¹ Самій (*итал.*).